

Erhard vid Västtysklands nollpunkt

Av Peter Stein

Adenauer och Erhard var parhästarna bakom det västtyska undret men kom till helt olika slutsatser när det gäller den tyska anpassningen till Europasamarbetet. Erhard var skeptisk till den franska dirigismen

TYSKLAND ÅR O kallade Roberto Rossellini en film om Berlin under den första efterkrigstiden. Politiskt och ekonomiskt måste Tyskland 1945 börja från början. Förbundskansler Konrad Adenauer i tandem med ekonomiminister Ludwig Erhard blev sinnebilden för ett demokratiskt välmående Västtyskland, förankrat i väst.

Giganterna gick dock långtifrån alltid i takt och attackerade ofta varandra offentligt med en intensitet som ter sig ovanlig regeringskollegor emellan. Periodvis sköttes kontakterna via brev. Utan Adenauers stöd hade Erhard knappast blivit minister. Adenauer sökte undvika diskussioner om regeringssamverkan med socialdemokraterna vars ledare, Kurt Schumacher, drömde om ett enat Tyskland neutralt mellan öst och väst. Adenauer visste att socialdemokraterna inte skulle acceptera Erhard så genom att matcha fram honom löste han upp den knuten. Erhard nalkades politik som marknadsliberal ekonom. Adenauer tillhörde kristdemokraternas marknadsvänligare falang, men för honom var ekonomin ett i raden av överväganden. Tydlig blev skillnaden i synen på EEC:s bildande. Adenauer var entusiastiskt för, Erhard emot.

Om Erhard finns förhållandevis lite skrivet till och med på tyska. Nu föreligger en biografi på engelska Ludwig Erhard – A Biography av Alfred C. Mierzejewski, professor i

modern tysk historia vid University of North Texas.

Författaren delar Erhards liberalism. För en läsare med hum om klassisk liberalism i det tidiga 1900-talets Kontinentaleuropa ter sig emellertid hans behandling av den materian bitvis svajig. Mierzejewski är inte ekonom. De ekonomiska resonemangen blir svårtydiga med siffror dimpande ner utan sammanhang. Bokens styrka är hur en i tysk politik bevandrad liberal historiker levandegör de politiska miljöer som omgav Erhard.

Erhard föddes 1897 i Fürth (för övrigt också Henry Kissingers födelsestad) i Bayern. Fadern, som tillhörde den klassiskt liberala marginalen i Wilhelmska Tyskland, ägde en klädbutik. Ofta var unge Ludwig med när pappa tampades med interventionistiska företagare i den lokala företagarföreningen. I det toleranta hemmet där fadern var katolik och modern protestant insöp Erhard liberala grundvärderingar som han bar genom livet. Erhard blev tidigt handikappad vilket uteslöt idrott och friluftsliv. Mycket hemma med överbeskyddande mamma gjorde honom introvert. I vuxenlivet hade han få nära vänner. Kärnfamiljen utgjorde det sociala umgänget. 1925 doktorerade han i nationalekonomi vid universitetet i Frankfurt am Main och etablerade sig som liberal samhällsdebattör.

SOCIAL MARKNADSEKONOMI

När blivande riksbankschefen Hjalmar Schacht i början av 1930-talet

linjerade upp en ekonomisk politik för den radikala högern sablade Erhard ner programmet som konventionell tysk mygeekonomi.

Krigsåren tillbringade Erhard som ekonom på utredningsinstitut i södra Tyskland. Trots intensiva påtryckningar vägrade han gå med i nazistpartiet. Samtidigt hade han goda kontakter på högsta ort – svågern var chef för en nazifierad företagarorganisation – vilket sannolikt räddade honom när det 1944 kunnat gå illa.

När det pekade åt tyskt nederlag började näringslivskretsar i smyg att diskutera ekonomisk politik för ett besegrat Tyskland. Erhard skrev ett papper som uppfattades för marknadsvänligt. En som gillade budskapet var Carl Goerdeler, en av de sammansvurna i attentatet mot Hitler i juli 1944. Trots fleråriga kontakter med Goerdeler undkom Erhard repressalier.

Under dessa år fördjupade sig Erhard i liberala ekonomer som Walter Eucken och Wilhelm Röpke. När Tyskland kapitulerar är han utrustad med en liberal helhetssyn innefattande normbaserad penning- och finanspolitik, fri företagsamhet, fria växelkurser, fri handel och privat äganderätt. Sådana uppfattningar gick på tvärs mot tidsandan präglad av keynesiansk stabiliseringspolitik och tilltro till planhushållning. Erhard var bergfast övertygad om att hans recept var vad Tyskland behövde.

1945 erbjuder han amerikanska ockupationsmakten sina tjänster och avancerar snart till högste tyske ansvarig för ekonomisk politik. Mierzejewski menar att det är åren 1945-48 som Erhard gör sina mest betydelsefulla insatser.

VALUTAREFORM NÖDVÄNDIG

Omfattande svartabörshandel övertygade ockupanterna att en valutareform var nödvändig. Erhard hävdade med emfas att en sådan reform måste åtföljas av borttagande av prisregleringar. Två dagar innan valuta-

reformens genomförande beslöt Erhard att med dekret avveckla prisregleringar och ransoneringar. Det hade han inte befogenhet till men ställde inför fait accompli såg de västtallierade mellan fingrarna. Det kunde Erhard tacka överbefälhavaren i den amerikanska zonen, general Lucius Clay, för. Clay stödde konsekvent Erhards politik och blev hans beskyddare. I samma veva genomdrev Erhard inkomstskattsänkningar. Plötsligt blev det lönsamt att tjäna pengar och anställa arbetskraft. Med fungerade prisbildning fylldes butikerna med varor. Innan Västtyskland hade tagit form politiskt hade ekonomin kommit ur stargroparna. Men nu fanns ingen Lucius Clay med extraordinära befogenheter att luta sig mot.

De politiska förutsättningarna var föga gynnsamma för Erhard. Det liberala FDP hade intima kopplingar till kartelliserad tysk storföretagsamhet. Inom CDU fanns mäktiga företrädare för antikapitalistisk katolsk sociallära. För att blidka skeptikerna myntade Erhard begreppet social marknadsekonomi. Mierzejewski förklarar tydligt vad han egentligen menade. Han var ingen manchesterliberal anhängare av nattväktarstat utan var för offentliga skyddsnät för verkligt svaga. Men för Erhard var marknadsekonomi social i sig genom att den skapade växande kaka som gynnade folkflertalet. Offentlig fördelningspolitik avvisade han.

Mierzejewski exemplifierar utmärkt att det är skillnad mellan "företagsvänlig politik" och marknadsekonomiska regelverk. Sina hårdeste duster utkämpade Erhard med den organiserade storföretagsamheten när han sökte bryta upp karteller och genomdriva konkurrenslagstiftning. Företagen tillhörde CDU: s bidragsgivare vilket för Adenauer väjde tyngre än Erhards principer.

Förvisso skördade Erhard politiska framgångar efter 1948. Valutan

blev konvertibel, utrikeshandeln liberaliserades, människor fick rätt att äga sina bostäder, företagsskatterna sänktes och några stora statliga företag privatiserades. Från 1957 avtar, enligt Mierzejewski, inflytandet. Då sjösätts en ATP-liknande pensionsreform. Erhard var inte emot principen men ansåg att den enbart borde omfatta arbetare. För tjänstemän förordade han individuella lösningar. Den striden förlorade han och Västtyskland slog in på välfärdsstatens väg. Korta kapitel ägnas åren som förbundskansler samt tiden efter politiken. Erhard avled 1977.

ALLERGISK MOT MONNET

Erhard var positiv till Kol- och Stålnunionen men blev med tiden allergisk mot förslag som emanerade från Jean Monnet, vilken han betraktade som en skrupelfri centralplanerare (ingen bekräftar bättre riktigheten i Erhards omdöme än Monnet i sina memoarer). Erhard delade Adenauers uppfattning om vikten av försoning med Frankrike, men inte till vilket pris som helst. Bortom högtravande europaromantisk retorik såg Erhard i Frankrike en dirigistisk nation som såg europaintegration som redskap för att främja franska särintressen. I stället för EEC förordade han ett EFTA-liknande frihandelsområde som utöver EEC: s tänkta medlemmar skulle innefatta Storbritannien och de nordiska länderna. Adenauer, härvidlag med väljarkärens stöd i ryggen, körde över honom. Mierzejewski går inte in på argumenten som då framfördes mot Erhard, nämligen att det inte tedde sig politiskt tänkbart för Västtyskland att inte säga ja till EEC. Hur hade omvärlden, fortfarande orolig för vad ett pånyttfött ekonomiskt starkt Västtyskland kunde hitta på, reagerat ifall landet valt en annan väg?

BOKSLUTET BLANDAT

Mierzejewskis bokslut över Erhard som politiker är blandat. Erhard

insåg opinionsbildningens betydelse och avsatte mycket tid åt anföranden och artikelförfattande. Tidigt förstod han medias betydelse och försåg vänligt sinnade journalister med information. Samtidigt över-skattade han sina framgångar som folkbildare. När ekonomin utvecklades gynnsamt fick Erhard äran och blev länge landets populäraste politiker. Han tolkade felaktigt respon-sen som att folk i gemen tagit till sig hans nationalekonomiska budskap. Så fort ekonomin gick tillbaka bar han hundhuvudet.

Ensamvargen byggde aldrig upp tillräcklig förankring i partiorganisationen. Erhard var inte partist. Från början stod han FDP närmast men det större CDU erbjöd bättre karriärmöjlighet. Det tog lång tid innan regeringsmedlemmen blev partimedlem. Som departementschef drog han upp de stora linjerna och överlät lössläppt åt andra att sköta hantverket. Hans departement förefaller inte alltid ha varit ett väl-skött pastorat.

Lärde tvistar om hur mycket Erhard egentligen åstadkom. Då bör de fundera igenom hur utvecklingen må ha tett sig honom förutan. Det fanns ingen annan framträdande tysk politiker som delade hans värderingar. De senaste decenniernas tyska ekonomiska problem är vittnesbörd om hur efterföljande regeringar fjärrmat sig från Erhards ideologi. Vem välkomnar inte idag en slagkraftig marknadliberal tysk röst i EU-sammanhang? Mierzejewskis historiska dokument inrymmer dagsaktuella budskap.

Peter Stein (pstein@comhem.se) är Civilekonom och VD i Stein Brothers AB.

BOKFAKTA

Alfred C. Mierzejewski
Ludwig Erhard- A biography
The University of North Carolina Press, 2004